

ÉS POSSIBLE UNA EDUCACIÓ REVOLUCIONÀRIA?

Josep-Maria Terricabras, IEC
Catedràtic de filosofia de la Universitat de Girona

Hi ha almenys dos instints bàsics que els humans compartim amb els altres animals: l'instint de supervivència personal i el de perpetuació de l'espècie. De tots dos, en podríem dir que són evidentment *conservadors*, encara que això no hagi de tenir, en aquest context, cap mal to. I si seguim les idees majoritàries entre psicòlegs, antropòlegs i filòsofs de la cultura –incloent-hi els, per moltes raons, revolucionaris Freud i Nietzsche–, ens adonarem que els humans, quan han volgut establir contactes amb altres per evitar de caure en la guerra del tots contra tots, han fet pactes, concessions i acords de tota mena. Això ha salvat i eixamplat una certa convivència entre grups diversos, però s'ha fet a costa de moltes renúncies, molts sacrificis, moltes repressions, personals i col·lectives.

La convivència i la tradició, doncs –fins i tot allò que s'anomena «progrés»–, s'han construït sempre sobre una base d'acord i d'acceptació per part de la majoria. Molt sovint l'acceptació no ha estat volguda, sinó imposada, però ha estat un fet. Els pactes es fan sempre entre tots, però no són mai ni promoguts ni negociats per tots alhora sinó pels líders dels grups. I és que sempre són finalment les classes dirigents –que poden pertànyer, o no, a la majoria social– les que interpreten allò que elles anomenen «el bé comú», un bé que elles protegeixen perquè les protegeix. Al capdavant, les relacions humanes són relacions de poder, més o menys amable, més o menys hostil. Retocant una expressió del *Manifest comunista*, es pot ben dir que «la història de la humanitat és la història de la lluita d'interessos».

És en aquest context sociopolític que hem de situar sempre l'educació. I llavors és obvi que no estem parlant d'una qüestió menor sinó absolutament cabdal, que per això sempre vol ser estrictament controlada pel poder de torn. Entesa en el seu sentit més ampli –i més adequat–, l'educació no ha de ser confosa amb la mera instrucció ni ha de ser, per tant, considerada com una activitat que es duu només a terme en el clos de les aules escolars. Tots els àmbits de la vida són àmbits d'educació personal i interpersonal, d'aquí que es pugui parlar amb sentit de «ciutats educadores». Tanmateix, també és cert

que és a l'escola –no solament a les seves aules, però sobretot a les seves aules– on l'educació troba l'espai més oficial, més fix, més reglat. En qualsevol cas, no s'han de confondre els valors amb l'educació dels valors. I és que els valors no vénen de l'educació sinó que és l'educació que ve dels valors. Si es pensa que els valors vénen de l'educació, s'acaba acceptant que es pot aprendre qualsevol valor i que, en conseqüència, tots els valors són sempre convencionals, arbitraris. Però, no ho són, almenys en un sentit molt important. Si un valor és –per dir-ho d'una forma ben simple– allò que val, s'hi ha d'afegir que és allò que val per a algú o per a alguna cosa; per tant, encara que defensem que no hi ha valors absoluts que valguin sempre i per tothom, també hem de defensar que amb això no es cau en l'arbitrarietat dels valors, perquè no tots acaben tenint el mateix valor ni valen igualment per a tothom, llevat que discutim sobre els valors d'una manera absurdament abstracta. Ja se'n cuiden els humans –els que poden imposar valors i els que en volen proposar– de mostrar que no tot s'hi val, sinó que uns valors són més eficaços que altres per a determinats objectius. Per això, si es diu que els valors són convencionals, només es vol dir que no són absoluts sinó que són acceptats per convenció humana. En canvi, això no vol pas dir que qualsevol valor convingui igualment en una determinada societat. I llavors hem de dir que els valors no són *convencionals* en el sentit que no tots són igualment *convenient*s i que, per tant, no estem pas disposats a convenir de canviar qualsevol valor per qualsevol altre.

Això confirma la idea que no és l'escola la que transforma la societat sinó que és la societat la que transforma l'escola. I no és que l'escola no pugui fer res o que no hagi de fer molt, tal com veurem de seguida. Es tracta simplement de recordar que són els poders fàctics d'una societat els que trien i imposen els coneixements i els valors que, de generació en generació, han de passar per la corretja de transmissió del sistema escolar. Si bé és cert que, per raons diverses, aquesta transmissió no sempre és reeixida, encara és més cert que sempre és intentada. Per això, parlar d'«educació revolucionària» sembla, a primera vista, una contradicció. ¿Podran mai els esquemes i valors imposats autorevolucionar-se? ¿És possible una educació crítica que propugni el canvi de pensament i el canvi de societat, si l'educació no sembla buscar el canvi sinó la consolidació, la perpetuació? ¿Què volem dir quan parlem d'«educació crítica»? Pel fet de ser crítica, ¿l'educació ja serà també «revolucionària»? Les preguntes s'apilonen i no són gens fàcils de contestar.

La primera cosa que s'ha de tenir en compte és que els mateixos termes «crítica» o «revolució» no tenen un significat unívoc –de fet, cap terme no el té–, sinó que adquireixen plenament el seu sentit en relació amb la situació preexistent que volen criticar o revolucionar, que volen canviar. Es tracta, doncs, de termes que poden voler dir coses molt diverses segons la direcció que prenen, segons allò de què es volen desmarcar o que volen instaurar. No oblidem que el president Reagan (EUA) i la primera ministressa Thatcher (GB) van engegar un moviment extraordinàriament liberalconservador que ells anomenaven «revolució conservadora» i que, amb pocs matisos, encara avui és vigent.

Així doncs, una revolució és sempre un canvi, però mai no és un canvi amb un sentit automàtic i clarament predefinit. Fins que no s'especifica, i es comprova, de quin canvi es tracta, no se sap de quina mena de revolució es parla, no se sap amb quina bona o mala intenció es fa servir la paraula «revolució». Aquí entendre que «revolució» es refereix a un canvi profund, de mentalitat i de comportament, a favor de transformar en més justes, més pacífiques i més lliures aquelles relacions humanes i aquelles relacions amb l'entorn que vagin contra la justícia, la pau i la llibertat. En aquest sentit, la revolució és un treball permanent d'aprofundiment democràtic. (Ja ho sé que aquests termes són vagues i que també ells es poden entendre de moltes maneres, però apel·lo simplement al sentit no tortuós, no viciat, al sentit de bona fe que donem a aquests termes. Al capdavant, la noció de «bona fe», sempre millorable, sempre corregible, sempre criticable, és la noció en què es basen les relacions humanes més satisfactòries, que consisteixen, entre altres coses, a canviar el dolor pel goig, l'odi per l'afecte, la incomprensió per la comprensió.)

Karl Marx, a la *Ideologia alemanya*, va escriure onze cèlebres tesis sobre Feuerbach. La tesi 11 fa així: «Els filòsofs s'han limitat a *interpretar* el món de diverses maneres; del que es tracta és de *transformar-lo*.» Amb això Marx assenyala una distinció molt important, que va força més enllà d'una distinció avui encara comunament acceptada, no solament entre filòsofs sinó també entre periodistes i educadors. Aquests acostumen a distingir entre *informació* i *opinió*. I sovint diuen que el que s'ha de fer és *informar*, no *opinar*. Si de cas, quan s'opina, ha de quedar ben clar que es tracta d'una opinió personal, de la qual es pot fer, o no fer, cas.

Aquesta és la doctrina políticament més correcta però, pel que hem dit fins ara, la doctrina intel·lectualment més incorrecta. I és que qualsevol distinció –la de Marx també, és clar– ja expressa ella mateixa una opinió. De fet, quan parlem i pensem no podem evitar de donar opinions, encara que no ens ho sembli o que no vulguem que ho sembli. És simplement inevitable. I allò que és inevitable pot ser una molèstia o un goig, però no pot ser mai un problema. El problema de l'educació, doncs, no pot consistir a voler separar la instrucció de l'educació, la informació de l'opinió, o a voler evitar les opinions dels mestres –això avui ja no ho defensa ningú sensat–, sinó a veure quines són les opinions que donem, per què les donem, a favor o en contra de què.

La dèria de ser objectiu i neutral en educació acostuma a ser una dèria induïda per aquells que volen evitar les opinions discrepants i que volen fer veure que les seves no són interessades sinó absolutament desinteressades, desencarnades, eternament vàlides, ahistòriques i necessàriament acceptables per tothom. Aquí només puc aportar l'exemple d'una nena nicaragüenca que, a classe de matemàtiques, va donar aquesta definició de divisió: «Dividir es repartir con justicia». Efectivament, això també és dividir, encara que a alguns els agradi més de dir que «Dividir és partir una quantitat en un cert nombre de quantitats més petites». Ho troben més neutral, més impersonal. És fàcil d'entendre per què els agrada més.

Ara que ja hem subratllat que als termes «crítica» i «revolució», se'ls poden fer dir coses molt diverses, i que no hi ha possibilitat de coneixement, d'instrucció –i menys encara d'educació– sense opinió, tornem breument a la tesi de Marx sobre Feuerbach. És obvi –i històricament verificable– que la seva distinció entre «interpretació» i «transformació» convida a una aplicació concreta, pràctica, política. Però també resulta molt suggerent des d'una perspectiva educativa: seguint la seva màxima es tractaria de distingir, d'una banda, entre ensenyar a opinar *sobre* determinats assumptes i coses, i, de l'altra, ajudar a opinar *per a* intervenir en determinats assumptes, per aconseguir determinades coses. En el primer cas, el coneixement i l'opinió serien *instructius*, amb això complirien el seu objectiu principal; en el segon cas, el coneixement i l'opinió serien *constructius*, tendrien a l'acció, sobre un mateix i sobre l'entorn.

Amb això no està assegurat que un coneixement constructiu sigui sempre *revolucionari* en el sentit que he donat abans a aquest terme. Però és que de garanties, no n'hi ha mai,

menys encara en el terreny educatiu. L'educació *per a* la construcció, per a la reconstrucció personal i col·lectiva, no s'ha de confondre amb el mètode anomenat «constructivisme», ni amb cap altre d'establert, perquè per força ha d'anar molt més enllà de qualsevol mètode establert o exercitat. I és que l'educació per a la transformació, no pot ser, per definició, ni exclusivament intel·lectual i teòrica, ni rígidament planificada o prevista. L'educació orientada cap a la transformació democràtica haurà d'estar sempre atenta a les necessitats i mancances democràtiques del propi entorn, i hi haurà de respondre amb noves idees i noves actituds. Això no s'aprèn només en els llibres, encara que els llibres, certs llibres, puguin ser molt útils en el camí d'aprendre-ho.

De fet, les coses més importants de la vida –els valors, els gustos, les adhesions, les conviccions– són les que s'aprenen per osmosi, per contacte, per vivència, no com si fossin tècniques, perquè no ho són, sinó com a experiències fetes, com a experiències satisfactòries. I per això també l'aula no és només una pissarra electrònica sinó que és sobretot un espai on, amb l'exemple i la crítica constants dels mestres i dels companys, es va fent la construcció del ciutadà crític, del ciutadà responsable, que sap que ell sol no podrà transformar el món però que també sap que, sense ell, el món tampoc no canviarà com ho hauria de fer.

És en *aquest* sentit que em sembla possible una educació revolucionària, fins i tot en contextos d'educació clàssica liberal. Perquè l'educació revolucionària busca el canvi personal, la reflexió dels coneixements adquirits, la mirada crítica de l'entorn social, el compromís de la transformació democràtica, a favor de més justícia, més pau i més llibertat. Això pot semblar que és poc però, quan es produeix, és realment molt. Perquè la revolució no és mai ni automàtica ni simplement efecte d'una voluntat elitista d'idealisme revolucionari, com el que es posa de manifest, per exemple, a l'enganyosa pel·lícula «El club dels poetes morts». És l'aliança concreta del coneixement amb la mirada i amb l'acció allò que revoluciona les persones, allò que les projecta, allò que fa possible que no es quedin en una *interpretació* més o menys revolucionària sinó que esdevinguin elements eficaços de transformació. I porta encara aquestes persones a buscar altres aliances i moltes complicitats. Perquè això també ho hauran après si han tingut la sort de fer una experiència educativa que els hagi arribat, per osmosi, al moll de l'os. Els individualistes poden interpretar. Els autistes poden pensar. Els únics que

poden arribar a ser revolucionaris són els que viuen una revolució personal i que fan experiències de transformació al seu voltant.